

Haller Gábor születék ez világra Szt. Pálon, éjfélkor tájban hétfőre virradóra.¹

Anno 1617. Die 16 Mensis Februarii. Negyedik gyermekünköt Haller Máriát adá Isten ez világra, útkunban lévén Velkéren, magunk házánál, csötörtökre virradóra.

Anno 1618. Die 19. Octobris, ötödik gyermekünk Suska született ez világra Szt. Pálon péntek nap.

Anno 1620. Die 11 Április. Hatodik gyermekünk szület (így!) ez világra Ilonka Szt.-Pálon szombatnap.

Anno 1621. Die 11 Julii. Hetedik gyermekünk Judith született Szt.-Pálon vasárnap.

Anno 1622. Die 29 Octobris. Nyolczadik gyermekünk Palkó született Szt.-Pálon szombatnap.

Anno 1626. Die 2 Martii, kilenczedik gyermekünk Janesi született.²

Anno 1634. Die 10 Octobris vévé ki Isten ez világból az én szerelmes atyámfát Kendi Judith asszonyomat Fejéregyházatt, dél-előtt tizenegy órakerban, kinek szomorú temetése én töllem lón Szt.-Pálon az temető kertben februárnak 3-dik napján az 1635. esztendőben; hala meg mirigyben, mivel vallásán lévő praedikatori elhitetvén, hogy nem ragadó az mirigy halál, magát az én sokzori kérésemre is nem akará oltalmazni.

Anno 1640. 9 Januarii. Vöttem el mostani feleségemet Bar-kóczy Anna Mária asszonyomat, ki elsőbben az ngos Czobor János, annak utánna ngos Kékedi Sigmond özvegye volt, nemzetes Bar-kóczy László leányát. Lakodalmunk volt Bethlenben“.

(Eredetije Gr. Bethlen Bálint aranyos-gyéresi levéltárában.)

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

Az erdélyi „magyar nyelv-mívelő társaság“ felhívása.

Tudva levő, hogy a XVIII. évszázad utolsó tizedében Erdély tudós férfiai egy irodalmi társaságot alakítottak, melynek czélja első sorban a nemzeti nyelv mívelése és a hazai történelem kutatása.

Ennek a felhívását, mint érdekes irodalomtörténeti emléket, mutatjuk be itt, abból a nyomtatott példányból, melyet Aranka György Erdély előbbkelő hazafiaihoz szétküldözött:

Hogy a' Nemzeti Nyelvnek ki pallérozása, és ki mívelése egy Hazában igen hasznos, és minden jó Hazafiaira, s' Leányaira nézve

¹ Ugyanaz, kit 1662-ben a nagyvezér megöletett; Apafinak veszedelmes vetélytársa volt, megöletésében is nagy része volt neki. V. ö. Szádeczky-Boncz: i. m. 26—28. l. Haller Gábor különben maga is naplóíró volt.

² A „Hármas Historia“ (Kolozsvár, 1695.) írója.

érzékeny dolog legyen: azt az Európai Keresztyén Nemzeteknek szemben tűnő példái bizonyítják. Azok az okok, melyek ezt a munkát egy nemzetben szükségessé tették és teszik, igen sokak, és fontosok; és olly világosok egyszersmind, hogy a' ki ma azokat még-is világosítani akarná; szinte olyan szükség felett való dolgot tsinálna: mintha a délben tündöklő fényes napnak világát fáklyákkal akarná nevelni. Ebben a' Nemes ígyekezetben, a' több pallérozott Nemzetek között Európában, tsak a' vitézségéről, és Nemes gondolkodása módjáról ditséretes Magyar Nemzet maradt hátra: az a' Nemzet, mellynek talám leg nagyobb szüksége vagyon reája. Mert a' Magyar Nemzet, és Nyelv, úgy szólván, az egész föld kerektségén; kiváltképpen pedig Európában, a sok hatalmas el ágazott és Népes Nemzetek között, mint egy idegen földi, ritka és szép plánta, egy kertben; melly a' többinek ritkaságával is, szépségével is; hasznával is diszére vagyon, egyetlen egy, és legalább közel való szomszédai között, Attyafia, vagy ágazattya egy sintsen: és azért, hogy a' Nemzet maga Nyelvét az el veszéstől, zavarodástól, és romlástól meg őrizze, igen illendő. Ugyanis, kebelében sok idegen, mindenféle Nemzeteket fogadván bá, és a' Nemzeti Nyelvnek árván 's miveletlenül való hagyattatása miatt, azoknak az idegen Nemzeteknek Nyelvek, 's az által Nemzeti külömségeik is igen meg erősödvén: ha a' Nemzet jól gondolkodik, szükség mind az, hogy már egyszer mint egy álmából fel serkenvén, tulajdon Anyai Nyelvét, és ez által magátságos erősítse; mind pedig hogy a' Nemzeti Nyelvet más kebelébe lévő mind lakosok, mind jövevények között közönségesebbé tévén, ez által az eröss kötél által is azokat magához szorítani, 's a' mennyibe lehet magával egygyesíteni lassan igyekezzenek. Nem lehet azt-is tagadni, hogy ámbár a' Magyar Nyelv magában, és természete szerint elég bőv, 's a mint ma fenn áll, elég ép légyenis: mindazáltal a' Tudományok, Mesterségek, sőt Társalkodásbeli szókbánis nagy fogyatkozása vagyon: mellynek ki pótlása a' művelő kezeket várja. Hibákis csúsztanak a' nyelvbe; kivált némelly újjabb könyvek által. Az Irók nem egyaránt tudják jól a nyelvet, mivel nem mindnyájan annyok és dajkájok tejével tanulták volt, Némelyeknek elméjük ereje a' a szép gondolatoknak szülésére gyenge, és azért a' nyelvet huzzák, hogy kis erőltetett elmésséget sajtóllyan; nevezetesen eme Finnyás Irók, a' nyelvnek természeti tisztaságát, és közönséges érthető szokott élésit únják, és azért idegen tzifraságokat vadászván, a' Nyelvet nem illendő, és Uri hanem Fársángi köntösbe öltöztetik. Mind ezek a' Magyar Nyelvnek művelését nem tsak szükségessé teszik, hanem annak siettetését is kívánják.

Erre nézve, jónak és szükségesnek ítéljük, addig is, mig egy Országos Társaság állhatna fen, Erdélyben a' Nyelv művelésre egy kitsin, mint egy útkészítő és próbát tevő Társaságotskát formálni;

's azt továbbra, kivált azon az okon nem halasztani; hogy a' Magyar Nemzeti Oskolák ISTEN kegyelméből sok helyeken fel állván, 's majdon többeknek fel állásokhoz is reménység lévén, ezeknek érdemes közönséges Tanítói a' tiszta, jó, és közönséges igaz ízü Nyelv Eleinek elő adásban segítséget végyenek, és abban a' vélek való barátságos egyetértés által egy forma jó mód állíttassék fel mindenütt, és közönségesen. Ugy vélekedünk pedig, hogy erre a' tzelra egy Társaság maga kötelességének leg jobban megfelel; ha leg előbbis a' nyelv eleit, és mindeneknek előtte az úgy nevezett Paradigmákat, a' Neveknek hajlásait 's Igéknek változásait 's azoknak különböző formáit az alsóbb Nemzeti Oskolák számára igyekezik ki dolgozni. Azután pedig mind azt cselekedni, a' mi más Nemzetek példája szerint egy Nyelvnek jól ki művelésére és virágoztatására szükséges. Ha azon léssen tudni illik, hogy azoknak az érdemes Hazafiaknak buzgó fáradságokat, kik egy jó Nyelv Mester, és Szótár kí adásában dolgoznak, tehetségéhez képest segítse; hogy azok, mind a' Nemzeti alsóbb és felsőbb Oskoláknak, mind a' Magyar nyelvet tanulni akaró idegeneknek segítségekre elégségesek legyenek. Ha a' Tudományokra, Mesterségekre, és Társalkodásra tartozó szónak fogyatkozását, mind az élő nyelvből, mind a' régi és újabb Magyar könyvekből, kéz írásokból, és a' Nyelv Természetéből ki pótolja; ha a' jó fordításban útát mutat, ha a' hibákat meg jobbitja; ha a' nyelvbéli külömbségekben, és helybéli szók rendiben az úgynevezett Dialectusokban, és Provincialismusokban a' jót ki választja, 's közönséges útasítást ad ad abban, hogy mellyekkel szabad és illő közülok a' könyvek írásában közönségesen élni, 's mellyekkel nem; ha igyekezni fog, az ékesen szóllásnak eme' veszett kütfejeit bé-dugni, minémüek, a' Bendeguz apja idejebéli szók, a' mai szokott szók helyett, 's a' paraszt konyhabéliek a' tisztességesek helyett; az ok nélkül való újítások, a' szók szokott élésének finnyás vagy hibás meg változtatásokat, az igék formáinak és változásainak az újítás kedvéért, vagy tudatlanságból való szörnyü egybe zavarások.

Ha igyekezni fog még-is továbbá erejéhez képest, a' jó elméket és munkás tollakat a' jó ízben, és hasznos tárgyakra vezérelni, minémüek a' Haza földének, terméseinek, állapotjának, régi és új Történeteinek, szép, jó ki dolgozása, az idegen nyelven való külömbbnél külömbb utazásoknak, régibb és újabb szép elmék darabjainak fordítása, a' nevelésre, gazdaságra, mesterségekre tartozó külső Országi találmányoknak, és jó rendtartásoknak Hazánkra 's állapotunkra való szabása; És ha azon léssen, hogy erre nézve mind a' külső szép könyveket, mind a' házbélieket egy más után a' szokott esmértető elő adás, úgy nevezett Recensio — útján a' közönséggel meg esmértesse.

Nem külömben, ha mind ezekről 's más munkáiról a' Társaság az Érdemes Közönségnek számot ad, és előbbis rendes munkáját

szakaszos darabokban egy más után ki adja; amakutánna eszten-dőnként az Európai 's Hazai minden fövebb változásokról egy Napló Könyvet, úgy nevezett *Journált*, és mellette egy kül-földi forma jó ízű 'sebbéli Kalendáriumot tézsen közönségesse:

Hogy ezen módok által nem csak a' Nyelv maga lassan a' tökéletességnek nagyobb mértékére jusson! hanem egyszersmind természeti kellemetességei által az Hazában azt tselekedje, hogy a' Magyar a' Magyartól ne kénytelenitessék a' maga nyelvét, 's annak idéetlen termésit szégyenleni, az idegeneknél pedig a' Nemzeti Nyelv naponként kedvesebb is, érdemesebb is, és közönségesebb is lehessen.

Ennek a' Nemes igyekezetnek, a' nyelv művelésnek tudni illik, nem tökéletes módjáról, hanem a' környüállásokhoz képest csak első megindulásáról, ilyen formán gondolkozik a' Társaság; a' mint az érdemes Közönségnek summáson eleibe tette: maga maga magának pedig pontonként bővebben eleibe írta, és ezután példáiivalis meg kívánnya bizonyítani. A' Nemes Haza pedig böltsen által fogja látni, hogy csak a' mondottaknak végben viteléreis okvetlenül sokféle, és költséges készületek szükségesek: az eddig ki jött Nyelv Mestereket, Szótárokat, régi, és új Magyar Könyveket, kéz írásokat, Haza Történeteinek kútfejeit, Kronikáit, Minden Nyelveken való Íróit, a' régi és új idegen nyelveken lévő szép elmék darabjait, utazásokat, Országok, 's Mesterségek naponként való változásokról 's állapotokról írott külföldi írásokat, magának meg kell szereznie, és erre magától elégtelen lévén, más jó Hazafiak segítségéhez kell fojamodnia. Azután a' két Nemes Hazabéli jó Elméket, és munkás tollakat meg kell nyernie, mellyek által maga kötelességének, és a' Nemzet kívánságának eleget tehessen; sőt ha mind a két rendbéli terhnek el viselésére elégséges vólnais, a' terhel, a' Köz Jó fel segéllésének ditsősége el válhatatlanul egybe lévén köttetve: véteknék és alatson irigységnek tartaná, abból a' Nemzetnek más érdemes Tagjait ki zárni.

Meg nyitja azért a' Társaság ezt a' ditsőségnek és betsületnak ajtaját, a' két Nemes Haza és egész Nemzet előtt közönségesen, és annak minden érdemes Hazafiait, és Leányait, ha kiknek fog tetszeni, mint Társaságbéli Tagokat; hogy a' tisztességben részt vegyenek, arra ki terjesztett karokkal hívja, 's hogy a' terehben osztozni ne sajnálják, arra buzgó szeretettel kényszeríti. Tessék a' Hazának fel ajánlott Nemes és el készült elméknek, idejeket, és tehetségeket velünk egybe kötvén, édes terhünket könnyebbíteni; és minden Magyar Nemzeteknek szeretetével égő buzgó Hazafiainak és Leányainak, könyv, kéz írás, péuz, és munkabéli hathatós segedelmek által is Hazájokhoz való szereteteknek mértéke szerént, ezen ditsőséges igyekezeteknek elő segéllésével 's munkájokkal, majdan elenyésző neveiket az Haza Krónikáiban halhatatlanokká tenni.

Nem kételkedünk semmit a' két Nemes Haza édes Fiaiban, és Léányaiban, hõgy a mint ennek a' Közjóra intézett ártatlan, de hssznos igyekezetnek jelentéseit örömmel fogják venni: úgy annak elő segéllésére rész szerént egy néhány óranyi kötelességtõl 's mulattságától üress idejeket ki szakasztani; és rész szerént tehetségekhez képest valami áldozatotskát fel ajánlani nem fogják sajnálni. Mindazonáltal, mind a' szüntelen fojó költségeknek ki pótlására, mind pedig azért, hogy a' Társaságnak állapotját, és Társainknak számát tudván, magunkat ahoz tudjuk tartani: Jónak itéltük, hogy a' Fõrendeknek, és Jól tévõknek jóra való buzgóságokat meg nem kötvén, más minden Hazafia és Leánya, a' ki a' Társaságba bé akar lépni, magát leg alább öt N. forint le tételével avassa bé, és ezutánis minden Esztendõnként, azt a' Summát tegye le, jelentését és ajánlását Maros Vásárhelyre *Aranka György*, vagy *Abel Károly*, vagy a' kiknek inkább kezek ügyébe lészen, Kolosvárra *Cseréi Farkas*, vagy *Fekete Ferencz* Atyáinkfiái, és Társaink kezekbe küldvén. A' Könyv szerzõ, és más kevés jövedelmü munkás Tudós Társakra nézve pedig, úgy határozzuk: hogy ezek magokat, az elsõbbek ugyan eddig ki adott, és ezutánis ki adandó munkájoknak; a' másod rendbeliek pedig egy egy szép Könyvnek, vagy kéz írásnak bé ajánlásávalis a' meg határozottatott öt Német forintoknak le tétele nélkül bé avathassák. Miis részünkrõl kötelességünknek fogjuk esmérni, Érdemes Hazafi Társainknak fojó Mmkáink első darabját minél hamarébb, és azután a' többitis ingyen meg küldeni.

MVásárhely Sz. András Havának 10-dikén 1794.

Uri Válaszszát atyafiságos Bízodalommal elvárjuk

A' Magyar Nyelv mívelésére utat
készítõ Társaság nevében

Aranka György s. k.
mint Fõ Titoknak.

(Egykorú nyomatott példányból).

Közli: Sz. L.

A bujdosók emlékei Törökországban.

Október hó folyamán a hazafiúi kegyelet egy közel száz fõbõl álló zarándok csapatot vezérelt Konstantinápolyba, hogy Rákóczi sirjánál leróják a kegyeletes megemlékezés adóját, a szabadságharcz 200-ados évfordulója alkalmából. Okt. 13-án megható ünnepély színhelye volt a galatai szent-Benoit templom, hol Rákóczi Ferencz, Zrinyi Ilona stb. hamvai nyugosznak. *Dr Wosinsky* Mór apát tartotta a gyászmisét, *Szádeczky* Lajos az emlékbeszédet, *Gyárfás* Elemér szavalta *Felszeghy* Dezsõ ódáját, *Dessewffy* Aurél mondott köszönetet a török nemzetnek s m. e. 25 koszorút tettek le vármegek, városok és testületek nevében a sírkövekre. Október 16-án a